

Marcin KOBIERECKI

Uniwersytet Łódzki

Dyplomacja futbolowa jako próba normalizacji stosunków dwustronnych Armenia–Turcja w XXI wieku

Streszczenie: Stosunki polityczne pomiędzy Armenią a Turcją należą do nieprzyjaznych. W XXI wieku, w związku z objęciem władzy w obu krajach przez bardziej skłonnych do porozumienia polityków, pojawiła się szansa na wzajemne otwarcie. Wykorzystano do tego dyplomację sportową, określaną w tym przypadku jako dyplomacja futbolowa. Prezydenci dwóch państw: Serzh Sarkisyan i Abdullah Gül wykorzystali bowiem mecze piłkarskie w ramach eliminacji mistrzostw świata, aby spotkać się. Szczególnie pierwsze z dwóch spotkań doprowadziło do intensyfikacji kontaktów dyplomatycznych, których efektem było podpisanie protokołów będących wstępem do otwarcia granicy i nawiązania stosunków dyplomatycznych.

Celem artykułu jest weryfikacja hipotezy, iż w przypadku nieprzychylnego nastawienia dwóch państw dyplomatyczne wykorzystanie sportu może stwarzać okoliczności dla politycznego zbliżenia, mimo że sama dyplomacja sportowa nie jest wystarczająca dla tego celu. Podjęte zostaną ponadto rozważania dotyczące piłki nożnej w kontekście jej adekwatności dla dyplomacji sportowej pomiędzy Turcją i Armenią.

Słowa kluczowe: dyplomacja futbolowa, dyplomacja sportowa, stosunki Armenia–Turcja

---

1. Wprowadzenie

Tematem niniejszego artykułu są nieudane próby normalizacji stosunków dwustronnych pomiędzy Armenią i Turcją, do których doszło w XXI wieku w związku z objęciem rządów w obu krajach przez polityków bardziej skorych do porozumienia. Z uwagi na nieprzyjazne relacje Turcji i Armenii, mając na uwadze wzajemne otwarcie, wykorzystali oni sport jako narzędzie mające umożliwić zbliżenie. Działania te zyskały miano dyplomacji piłkarskiej, która może być uznawana za jeden z przejawów dyplomacji sportowej.

Analiza, której dokonano podczas przygotowywania artykułu, obejmuje kontakty o charakterze dyplomatycznym, do których doszło na

linii Baku–Ankara przede wszystkim w latach 2008–2009, aczkolwiek badania obejmują także w sposób bardziej wycinkowy wydarzenia wcześniejsze. Celem artykułu jest przede wszystkim weryfikacja hipotezy zakładającej, iż dyplomacja sportowa jako narzędzie wspierania polityki zagranicznej stwarza okoliczności nawiązania bliższych relacji pomiędzy dwoma skonfliktowanymi państwami, aczkolwiek sama nie jest w stanie doprowadzić do przełomu w stosunkach dwustronnych. Podjęta zostanie ponadto próba odpowiedzi na pytanie, czy piłka nożna była odpowiednią dyscypliną sportu w kontekście próby poprawienia relacji pomiędzy Armenią i Turcją.

Niniejsze badanie ma charakter studium przypadku odnośnie stosunków pomiędzy wspomnianymi krajami w XXI wieku ze szczególnym uwzględnieniem lat 2008–2009. Struktura artykułu obejmuje analizę stanu stosunków bilateralnych pomiędzy Armenią i Turcją oraz przebiegu kontaktów, które zyskały miano dyplomacji futbolowej. W krótki sposób dokonano także wyjaśnienia pojęcia dyplomacja sportowa ze szczególnym uwzględnieniem dyplomacji sportowej jako narzędzia wspierania realizacji celów polityki zagranicznej państwa.

2. Pojęcie dyplomacji sportowej

Dyplomacja sportowa to stosunkowo nowe zagadnienie jeśli chodzi o rozważania w polskim dyskursie naukowym, a także wciąż jeszcze słabo zbadane jeżeli chodzi o naukę światową. Mimo to panuje względna zgoda odnośnie faktu prowadzenia jej przez wiele państw. W przypadku Polski o znaczeniu dyplomacji sportowej mówiono chociażby podczas zorganizowanego w 2014 roku z inicjatywy Polskiego Komitetu Olimpijskiego we współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych RP oraz Ministerstwem Sportu i Turystyki RP międzynarodowego sympozjum pod hasłem „Dyplomacja sportowa istotną płaszczyzną dyplomacji publicznej” (*O sporcie*). We wnioskach stwierdzono m.in., iż dyplomacja sportowa stanowi niezwykle ważny element dyplomacji publicznej, sport zaś może wspierać dyplomację w kreowaniu pozytywnego wizerunku kraju (*Wnioski*). Do dyplomacji sportowej nawiązano także w wydanym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP raporcie *Nowe Wymiary Dyplomacji*, w którym stwierdzono m.in., iż „prestż danego kraju w powszechnej świadomości kształtują sukcesy sportowe” (*Nowe*). Do dyplomacji sportowej z perspektywy jej roli jako środka udrożniającego

go kanały komunikacji między państwami nawiązywał także w artykule *Sport w stosunkach międzynarodowych. Wstęp do teorii* już w 2012 roku Maciej Karczewski.

Dyplomacja sportowa bywa definiowana w różnoraki sposób. David Rowe określił ją jako stosunkowo bezpieczny, łagodny sposób „nawiązywania przyjaźni” oraz zażegnywania konfliktów. Jest to przykład zawężającego rozumienia dyplomacji sportowej (Rowe, 2011, s. 115). Dominujące wydaje się jednak rozumienie tego terminu w sposób szerszy. Bywa on bowiem określany jako sytuacja, kiedy sport jest wykorzystywany jako narzędzie polityczne, aby poprawić (lub czasem pogorszyć) stosunki dyplomatyczne pomiędzy dwoma bytami (Saxena, 2012). Najbardziej znanym przykładem prób poprawy stosunków dwustronnych pomiędzy państwami z wykorzystaniem sportu była dyplomacja pingpongowa pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Chinami. Kontakt sportowy pomógł w otwarciu się tych krajów, czego następstwami były wizyta prezydenta USA Richarda Nixona oraz wejście Chińskiej Republiki Ludowej do Organizacji Narodów Zjednoczonych. Z kolei do pogarszania relacji poprzez sport dochodziło np. na skutek bojkotów sportowych, takich jak podczas igrzysk olimpijskich w Moskwie w 1980 r., które zostały zbojkotowane przez USA i część ich sojuszników. Stuart Murray i Goeffrey Pigman wyróżnili z kolei dwie kategorie dyplomacji sportowej: dotyczącą sytuacji, w których międzynarodowy sport jest wykorzystywany przez rządy jako instrument dyplomatyczny, a także tzw. „międzynarodowy sport jako dyplomacja”, który obejmuje dyplomatyczną reprezentację, komunikację i negocjacje pomiędzy aktorami niepaństwowymi (a czasem także państwami), które mają miejsce na skutek toczącej się międzynarodowej rywalizacji sportowej (Murray, Pigman, 2014, s. 1099). Przedstawione powyżej dane dowodzą, iż dyplomację sportową można rozumieć w różny sposób – wężiej bądź szerzej. Autor przychylił się jednak do dominującego poglądu dotyczącego szerszego zakresu tego pojęcia.

Dyplomacja sportowa najczęściej rozpatrywana jest jako element dyplomacji publicznej. W tym kontekście obejmuje szeroko pojęte nawiązywanie kontaktów w dziedzinie sportu z innymi krajami (w tym poprzez szkolenia dla zawodników i trenerów z innych państw), organizowanie imprez sportowych, dążenie do osiągania dobrych wyników w sporcie, a czasem także uczestnictwo w międzynarodowym sporcie (w sytuacji, gdy dane państwo poszukuje uznania międzynarodowego). Państwa prowadząc dyplomację sportową jako część dyplomacji publicznej angażują także znanych sportowców, aby występowali za granicą w ich imieniu

(Johns, 2014, s. 3). Wszystko to ma na celu nadawanie komunikatów międzynarodowych oraz budowanie pozytywnego wizerunku takiego państwa, co w konsekwencji może wzmocnić jego międzynarodową pozycję i wpłynąć na możliwości realizacji przez nie polityki zagranicznej.

Dyplomacja sportowa może być rozpatrywana na różne sposoby. W odniesieniu do państw jako jej głównych podmiotów może ona mieć instrumentalną rolę, jeśli chodzi o realizację interesów międzynarodowych, a także może być wykorzystywana do kreowania wizerunku. W niniejszym artykule analizie poddana została ta pierwsza forma. W tym kontekście dyplomacja sportowa jest przede wszystkim narzędziem wspierania polityki zagranicznej. Umożliwia ona niekiedy realizację celów, które w innych okolicznościach mogłyby być trudne lub wręcz niemożliwe do spełnienia. Dyplomacja futbolowa stanowi bardzo jaskrawy przykład właśnie tej formy dyplomacji sportowej.

3. Kształt stosunków Armenia – Turcja u progu XXI wieku

Na stosunki pomiędzy Turcją a Armenią w początkach XXI wieku w dużej mierze wpływały kwestie sojusznicze i historyczne. Przede wszystkim były one silnie powiązane z konfliktem pomiędzy Armenią a Azerbejdżanem. Terytorium spornym między tymi krajami jest Górski Karabach – enklawa na terenie Azerbejdżanu zamieszkiwana w większości przez Ormian. O obszar ten toczyła się 4-letnia wojna pomiędzy krajami i obecnie jest on okupowany przez Armenię. W spór ten zaangażowała się Turcja – sojusznik Azerbejdżanu m.in. z uwagi na wspólnotę kulturową obu krajów. Turcja wsparła więc swojego sojusznika, zamykając granicę z Armenią oraz nie nawiązując z nią stosunków dyplomatycznych – ostatecznie nigdy do tego nie doszło mimo, że Turcja była jednym z pierwszych państw, które oficjalnie uznały Armenię po ogłoszeniu niepodległości przez ten kraj (*Relations*). Drugą kwestią sporną był problem uznania przez Turcję wydarzeń z 1915 roku na terytorium ówczesnego Imperium Osmańskiego, podczas których zginęło nawet 1,5 mln Ormian, za ludobójstwo. Domagał się tego rząd Armenii. Powyższe dwa problemy stanowią kluczowe punkty sporne pomiędzy krajami, aczkolwiek niekiedy wspomina się także o roszczeniach terytorialnych Armenii względem zachodnich prowincji „historycznej Armenii”, leżących obecnie w granicach Turcji (Hoffman, 2014, s. 147).

Od 1993 roku, kiedy Turcja zamknęła granicę z Armenią, państwa nie utrzymywały prawie żadnych kontaktów dyplomatycznych. Sytu-

acja zaczęła jednak ulegać stopniowej zmianie od 2002 roku, kiedy to w Turcji do władzy doszła partia Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) i kiedy ministrem spraw zagranicznych został późniejszy prezydent i jeden z głównych architektów dyplomacji futbolowej Abdullah Gül. Polityk ten kilka razy nieoficjalnie spotkał się ze swoim armeńskim odpowiednikiem Vartanem Oskanianem podczas międzynarodowych konferencji w 2003 i 2004 roku, później doszło też do wymiany listów pomiędzy premierem Turcji Recepem Erdoganem i prezydentem Armenii Robertem Kocharyanem (Elanchenny, Maraşlıyan, 2012, s. 10). Wynika z tego, iż mimo negatywnego wzajemnego nastawienia obu krajów, na początku XXI wieku można było dostrzec pewną zmianę nastawienia, szczególnie po stronie tureckiej. Jak się zdaje jednak, na tym etapie nie było jeszcze większej woli porozumienia ze strony Armenii. Sytuacja ta wkrótce uległa jednak zmianie.

4. Dyplomacja futbolowa

W lutym 2008 na prezydenta Armenii wybrano Serzha Sarkisjana. Wówczas rozwój wydarzeń zmierzających do zbliżenia dwóch państw nabrał szybszego tempa. Będący prezydentem Turcji od sierpnia 2007 roku Gül wysłał wówczas do swojego armeńskiego odpowiednika list gratulacyjny, w którym wyrażał nadzieję na normalizację stosunków między państwami (Elanchenny, Maraşlıyan, 2012, s. 10). Wspomniany list gratulacyjny tureckie MSZ oceniało jako „przełamanie lodów i wyciągnięcie ręki do strony armeńskiej” (Phillips, 2012, s. 42). W tym czasie miały miejsce także inne polityczne gesty implikujące chęć ocieplenia stosunków. Przykładowo w sierpniu 2008 roku Turcja zaproponowała Armenii członkostwo w nowej inicjatywie – Kaukaskiej Platformie Stabilności i Współpracy. Ponadto pomimo napiętej sytuacji Turcja zezwalała w tym czasie na pracę nielegalnym imigrantom z Armenii (Gunter, 2011, s. 130). Biorąc pod uwagę wskazane uwarunkowania, jako swoistą odpowiedź na wspomniany list gratulacyjny z okazji wyboru na prezydenta Armenii, w lipcu 2008 roku Sarkisjan zaprosił Güla do wspólnego obejrzenia meczu piłkarskiego, rozgrywanego w ramach eliminacji mistrzostw świata RPA 2010. Do zaproszenia doszło ze względu na dość powszechne polityczne poparcie dla odprężenia w stosunkach z Turcją w Armenii (Bransten, Rohtus, 2010, s. 165). Krok ten zapoczątkował całą serię wydarzeń, które zyskały miano dyplomacji futbolowej.

Zapraszając prezydenta Turcji do wspólnego obejrzenia meczu, Sarkisyan miał wyrazić nadzieję na „nową fazę dialogu z rządem i ludem Turcji, mając na celu normalizację stosunków i otwarcie wspólnej granicy” (Gunter, 2011, s. 130). Tymczasem w Turcji przedstawiciele szeregu ugrupowań politycznych apelowali o nieprzyjmowanie zaproszenia (Tait, 2008). Z tego powodu, a także ze względów bezpieczeństwa, wizyta tureckiego prezydenta nie została oficjalnie potwierdzona aż do tygodnia przed terminem meczu. Przyjmując zaproszenie Sarkisjana prezydent Gül stwierdził, że ma nadzieję, iż jego wizyta „posłuży jako narzędzie do zniesienia barier blokujących zbliżenie pomiędzy dwoma narodami ze wspólną historią” (Phillips, 2012, s. 42). Jednakże jak widać z postawy niektórych ugrupowań politycznych w Turcji, poparcie w tym kraju dla radykalnej zmiany kształtu stosunków z Armenią nie było na tym etapie powszechne i jak się miało okazać w późniejszym czasie, przyczyniło się to zapewne do ostatecznego fiaska prób zbliżenia dwóch krajów. Nie należy zapominać także o kwestii sojuszu turecko-azerskiego, chociaż na tym etapie rozwoju wydarzeń zagadnienie to nie było jeszcze eksponowane.

Do wizyty prezydenta Turcji Abdullaha Güla w Armenii – oficjalnie w celu obejrzenia meczu eliminacji piłkarskich mistrzostw świata RPA 2010 – doszło 6 września 2008 roku. Była to pierwsza tego typu wizyta w historii (Giragosian, 2013, s. 120). W trakcie widowiska, z racji bezpieczeństwa, prezydenci siedzieli w łoży za szybami kuloodpornymi (Gralik, 2012). Przyjazd tureckiego prezydenta był bowiem odbierany w Armenii dwojako. Jedni widzieli w nim szansę na zbliżenie między państwami, inni określali to wydarzenie jako „koń trojański” mający podzielić ormiańską diasporę na świecie, nalegającą na uznanie przez Turcję wydarzeń z 1915 roku za ludobójstwo (Demirdjian, 2010). Pozwala to wysnuć wniosek, iż także i w Armenii publiczne poparcie dla idei zbliżenia z Turcją nie było pełne.

Wskazuje się, iż zanim doszło do spotkania polityków podczas meczu czy nawet przyjęcia zaproszenia do obejrzenia go przez prezydenta Turcji, prowadzono szereg potajemnych spotkań dyplomatycznych w Szwajcarii mających przygotować wspomniane wspólne obejrzenie meczu przez prezydentów (Bransten, Rochtus, 2010, s. 165; Gunter, 2011, s. 130). Prowadzono także rozmowy w Armenii. Negocjacje dotyczyły m.in. ewentualnych demonstracji lokalnej ludności – jak ustalono, mogły one odnosić się do nieuznawania przez Turcję ludobójstwa Ormian w 1915 roku, ale miały nie krytykować personalnie prezydenta

Güla (Phillips, 2012, s. 42). Wspomniane tu okoliczności silnie przypominają te poprzedzające nawiązanie amerykańsko-chińskiej dyplomacji pingpongowej – wówczas także wykorzystywane były kanały dyplomacji tajnej. Stwierdzić trzeba, iż w oczywisty sposób spotkania polityków najwyższej rangi podczas wydarzeń sportowych, szczególnie gdy reprezentują oni skonfliktowane państwa, muszą być poprzedzone przez stosowne spotkania przygotowawcze. Natomiast tajność tych negocjacji spowodowana była faktem, iż w niektórych przypadkach nie da się po prostu nawiązać kontaktów dyplomatycznych ze względu chociażby na wzajemną niechęć społeczeństw. W takich sytuacjach wykorzystanie kontaktu sportowego zapewnia pozorną apolityczność, która ułatwia społeczeństwom zaakceptowanie przełomów politycznych. W tym przypadku warto zwrócić też uwagę na ewentualne próby storpedowania dyplomacji sportowej w przypadku, gdyby ustalenia jej dotyczące były prowadzone publicznie. Protestować mógłby chociażby Azerbejdżan – tradycyjny sojusznik Turcji, żywo zainteresowany stosunkami tego kraju z Armenią ze względu na spór graniczny o Górski Karabach. W związku z tym przeprowadzenie negocjacji w sposób niejawnny było optymalnym rozwiązaniem, podobnie jak w przededniu dyplomacji pingpongowej – ze względu na obawy o ewentualne protesty ze strony Tajwanu.

Reakcje na spotkanie były dość entuzjastyczne. Bardzo pozytywnie wyrażali się o nim sami prezydenci. Sarkisyan powiedział, iż ma nadzieję, że ta wizyta stworzy możliwość nawiązania wzajemnych kontaktów oraz że otrzymał już zaproszenie na mecz rewanżowy do Turcji. Z kolei Gül stwierdził, że jego zdaniem spotkanie pozwoli usunąć przeszkody, które blokują zbliżenie obu narodów oraz iż prezydenci ustalili zgodnie, że dla kroku w przód każda ze stron musi ustąpić z dotychczasowej pozycji (Gralik, 2012). Tymczasem podczas podróży powrotnej prezydent Gül powiedział dziennikarzom w samolocie, że jego zdaniem „wizyta złamała psychologiczną barierę na Kaukazie” (Marchand, Perrier, 2015, s. 104). Pozytywnie nastawiony do spotkania polityków przy okazji meczu piłkarskiego był także prezydent europejskiej federacji piłkarskiej UEFA Michelle Platini. Jak powiedział, „widać piłka może pomóc tam, gdzie tradycyjne metody dyplomacji zawodzą. To ogromna siła sportu, przez który można udowodniać, że rywalizacja i wzajemna niechęć powinny zostać przełamane” (Gralik, 2012). Krytyczni byli natomiast przedstawiciele Azerbejdżanu, którzy zagrozili nawet ograniczeniem dostaw surowców energetycznych do Turcji. Gül wkrótce złożył jednak wizytę w Baku, podczas której zapewniał, że normalizacja stosunków z Armenią

nie poprzedzi rozwiązania kwestii Górskiego Karabachu (Phillips, 2012, s. 43). Biorąc pod uwagę kontekst całej sytuacji, można się było tego zresztą spodziewać.

Wizyta tureckiego prezydenta w Armenii szybko zyskała miano dyplomacji „piłkarskiej” bądź „futbolowej” (w języku angielskim określana jest jako football diplomacy bądź soccer diplomacy). Przy okazji spotkania polityków podczas meczu doszło także do pewnych gestów. 5000 tureckich kibiców mogło bowiem udać się na mecz na podstawie specjalnie wydanych wiz (Gunter, 2011, s. 130). Turecka delegacja liczyła w sumie około 200 osób, w tym przedstawiciele biznesu, społeczeństwa obywatelskiego i mediów (Phillips, 2012, s. 42–43). Po meczu piłkarskim minister spraw zagranicznych Turcji Ali Babacan pozostał w Erewaniu, aby spotkać się ze swoim armeńskim odpowiednikiem Edwardem Nalbandianem. Było to pierwsze z ośmiu spotkań między nimi w okresie do kwietnia 2009 roku (Elanchenny, Maraşliyan, 2012, s. 10). Wkrótce potem, 24 listopada minister spraw zagranicznych Armenii Eduard Nalbandian oświadczył podczas spotkania Organizacji Współpracy Gospodarczej Państw Morza Czarnego w Stambule, iż Armenia jest gotowa ustanowić stosunki dyplomatyczne z Turcją, bez warunków wstępnych (*Stosunki*). W kolejnych miesiącach dochodziło też do wielu innych spotkań polityków najwyższych szczebli z Turcji i Armenii. Przykładowo turecki premier Recep Erdogan spotkał się z prezydentem Sarkisyanem podczas Światowego Forum Ekonomicznego w Davos w styczniu 2009 roku. Dochodziło też do wielu spotkań na niższych szczeblach (Gunter, 2011, s. 132). Można więc powiedzieć, iż inicjujące dyplomację futbolową spotkanie rozpoczęło niespotykaną dotąd intensyfikację kontaktów bilateralnych obu państw.

Efektom wspomnianych ożywionych kontaktów dyplomatycznych było uzgodnienie w kwietniu 2009 roku przez oba państwa mapy drogowej nawiązania stosunków dyplomatycznych, natomiast polityczne negocjacje w tym kierunku rozpoczęto oficjalnie 31 sierpnia 2009 roku (Gunter, 2011, s. 132–133). Przygotowano wówczas dwa protokoły: dotyczący ustanowienia stosunków dyplomatycznych oraz rozwoju relacji (Elanchenny, Maraşliyan, 2011, s. 155), natomiast 10 października ministrowie spraw zagranicznych Ahmet Davutoğlu i Edward Nalbandian, w towarzystwie Sekretarza Stanu USA Hillary Clinton i ministra spraw zagranicznych Francji Bernarda Kouchnera, parafowali w Zurychu oba dokumenty. W protokołach, obok zapisów o respektowaniu wzajemnej suwerenności i integralności terytorialnej, państwa potwierdziły wza-

jemne uznanie granicy pomiędzy nimi. Podkreślano decyzję o otwarciu wspólnej granicy oraz wyrażono zgodę na wspólne badania źródeł historycznych, co odnosiło się do odmiennych stanowisk w sprawie wydarzeń z 1915 roku (Marchand, Perrier, 2015, s. 104–105). Co ciekawe, w protokołach nie odniesiono się do wspomnianych wcześniej najbardziej problematycznych zagadnień, jeśli chodzi o stosunki dwustronne.

Równocześnie z działaniami tradycyjnej dyplomacji podejmowane były kroki zmierzające do urzeczywistnienia niejako drugiego „akordu” dyplomacji futbolowej. W ramach eliminacji piłkarskich mistrzostw świata miał się bowiem odbyć mecz rewanżowy pomiędzy dwoma krajami, tym razem w Turcji – w mieście Bursa. Jak wspomniano, prezydent Turcji już wcześniej zaprosił swojego armeńskiego odpowiednika do wspólnego obejrzenia tego wydarzenia sportowego. Ten początkowo uzależniał swój przyjazd od postępu rozmów w kwestii otwarcia granic – miał wziąć udział w meczu tylko jeśli otwarcie granic byłoby bliskie finalizacji. Później jednak prezydent stwierdził, iż nie widzi powodów, dla których nie miałby przyjąć zaproszenia (*Football; Dyplomacja*). Mimo to jeszcze przed terminem meczu udało się osiągnąć dyplomatyczny sukces – do meczu doszło bowiem kilka dni po wspomnianym podpisaniu protokołów pomiędzy Armenią a Turcją.

Wizyta Serzha Sarkisjana, podobnie jak wcześniej Abdullaha Gıla w Armenii, była pierwszą wizytą prezydenta Armenii na terytorium Turcji (Watson, 2009). Mecz odbył się 14 października 2009 roku i określany był jako osiągnięcie w dziedzinie public relations (MacLean, 2014). Mimo sukcesu, jakim było podpisanie protokołów, atmosfera związana z ponownym spotkaniem prezydentów obu państw przy okazji meczu piłkarskiego wydawała się jednak mniej entuzjastyczna niż podczas pierwszego meczu (Marchand, Perrier, 2015, s. 106). Tym niemniej, przy okazji spotkania prezydentów Abudllah Gül stwierdził, iż „nie piszemy historii, tworzymy historię” (Gunter, 2011, s. 134), co z kolei mogłoby implikować doniosłość toczących się wydarzeń. Trudno zresztą dziwić się takim słowom prezydenta Turcji. Kraj ten nigdy nie posiadał bowiem oficjalnych stosunków dyplomatycznych z Armenią, teraz natomiast doszło do wzajemnych wizyt najważniejszych osób w obu państwach, a także do podpisania protokołów, które po ratyfikacji doprowadziłyby do nawiązania tychże stosunków oraz do otwarcia granic pomiędzy państwami. Nie ulega jednocześnie wątpliwości, iż duży udział w zbliżeniu miało nawiązanie politycznych kontaktów niejako przy okazji meczów sportowych.

Wkrótce jednak sytuacja uległa całkowitej zmianie. Już po podpisaniu protokołów i drugim spotkaniu piłkarskim doszło bowiem do nieoczekiwanego zwrotu. Aby protokoły weszły w życie, musiały zostać ratyfikowane przez oba państwa. Do tego jednak nigdy nie doszło, Turcja zaś ponownie zaczęła podnosić kwestię wycofania armeńskich wojsk z Górskiego Karabachu jako warunek otwarcia granic (Marchand, Perrier, 2015, s. 105–106), zgodnie z czynionymi wcześniej obietnicami względem Azerbejdżanu. Premier Turcji Erdogan udał się bowiem do Baku, gdzie rozwiął obawy swojego sojusznika odnośnie normalizacji stosunków z Armenią. Zadeklarował wówczas, że granica z Armenią nie zostanie otwarta dopóki armeńskie wojska nie wycofają się z okupowanych terenów Azerbejdżanu (Israyelyan, 2015). W Armenii z kolei opozycja krytykowała rząd za brak odniesienia do ludobójstwa z 1915 roku w protokołach (Elanchenny, Maraşliyan, 2012, s. 11). Pojawiły się tam też obawy, iż rząd może pójść na ustępstwa w kontekście Górskiego Karabachu (Mirak-Weissbach, 2009). Ponieważ w ciągu kolejnych miesięcy kwestia ratyfikacji utknęła w miejscu, 22 kwietnia 2010 roku Armenia oficjalnie zawiesiła swój proces ratyfikacyjny (*Stosunki*).

5. Konkluzje

Dyplomacja piłkarska lub futbolowa pomiędzy Armenią a Turcją to przykład sytuacji, w której jak określili to Stuart Murray i Geoffrey Pigman, „sport może być potężnym narzędziem dyplomatycznym” (Murray, Pigman, 2014, s. 1101). Pod wieloma względami może ona być postrzegana jako modelowy przykład dyplomacji sportowej ukierunkowanej na poprawę stosunków międzynarodowych, bowiem została wykorzystana, mając na celu zbliżenie pomiędzy nieuznającymi się i raczej negatywnie nastawionymi wobec siebie krajami. W konsekwencji nawiązanie bliższych relacji przy wykorzystaniu tradycyjnych metod dyplomatycznych było w tym przypadku utrudnione, podczas gdy zgodnie z hipotezą dyplomacja sportowa jest szczególnie użyteczna właśnie w takich sytuacjach. Znaczenie miała także, jak się zdaje, dyscyplina sportowa, która posłużyła do nawiązania kontaktu, jednakże w dużej mierze wybór padł na piłkę nożną zapewne z powodu zasady przypadkowego – wyniku losowania grup eliminacyjnych do mistrzostw świata w tej dyscyplinie sportu.

Jak pokazał rozwój wydarzeń, budowane w trudach przez kierownictwa polityczne Turcji i Armenii zbliżenie zostało zaprzepaszczone.

Wskazuje się, iż obu państwom nie udało się odpowiednio przeprowadzić kampanii dyplomacji publicznej, bowiem co udało się dyplomatom nie zostało zaakceptowane przez społeczeństwa (Elanchenny, Maraşlıyan, 2012, s. 11). Mimo to nie można powiedzieć, iż kraje te nie prowadziły działań z tego zakresu. Jak stwierdził Michael Gunter, kontakty pomiędzy Armenią a Turcją poprzez dyplomację drugiego toru (track two diplomacy) obejmowały wymiany oraz pracę poprzez kontakty obywatelskie, czego celem było i jest zmniejszenie znaczenia negatywnych stereotypów (Gunter, 2011, s. 136). Dyplomacja futbolowa, bez wątpienia element dyplomacji publicznej, świetnie wpisała się w tę konwencję, dostarczając zarazem politykom dogodnego forum do spotkania i swobodnego „przełamania politycznych lodów”. Jak się jednak okazało, działania te były niewystarczające, chociaż jednocześnie nie można pomijać tutaj roli Azerbejdżanu w niedopuszczeniu do ostatecznej normalizacji stosunków pomiędzy Armenią a Turcją.

Na drodze do porozumienia pomiędzy krajami w dalszym ciągu pozostają dwie kwestie. Armenia domaga się bowiem uznania wydarzeń z 1915 roku za ludobójstwo, podczas gdy Turcja zobowiązała się wobec swojego sojusznika Azerbejdżanu, iż nie otworzy granicy z Armenią dopóki ta nie wycofa się z Górskiego Karabachu. Państwa nie potrafiły jak dotąd osiągnąć porozumienia w tych kwestiach, mimo że powszechnie uważa się, iż normalizacja stosunków byłaby korzystna dla obu stron (Holding, 2014, s. 30). Turcję zachęca do tego np. Unia Europejska, mimo że nie jest to stawiane jako wymóg związany z ewentualnym członkostwem w niej (Öner, 2013, s. 67). Tymczasem interesy armeńskie związane są w dużej mierze z kwestiami gospodarczymi, bowiem kraj ten dużą część wymiany handlowej prowadzi z państwami Europy, natomiast z uwagi na zamkniętą granicę z Turcją nie posiada połączenia kolejowego z Europą zachodnią (Bransten, Rochtus, 2010, s. 167). Zaszłości historyczne oraz zobowiązania sojusznicze okazują się jednak jak dotąd istotniejsze.

Należy podkreślić rolę piłki nożnej w kontekście delikatnych relacji, jakie łączyły oba kraje. Piłka nożna należy do sportów mało popularnych w Armenii, ponieważ nie jest to kraj o wysokim poziomie czy dużych tradycjach w tej dyscyplinie sportu, aczkolwiek jest to zarazem najbardziej popularny sport w tym kraju (Marchand, Perrier, 2015, s. 101). Poziom piłki nożnej w Turcji jest znacznie wyższy, zarówno jeśli chodzi o reprezentację, jak i drużyny klubowe. Oba mecze piłkarskie, których dotyczyła dyplomacja futbolowa, zakończyły się zwycięstwami Turcji wynikiem 2:0 (Sandole, 2010, s. 96, 98). Były to jednocześnie mecze ofi-

cialne, rozgrywane w ramach eliminacji mistrzostw świata. Tymczasem w przejawach dyplomacji sportowych ukierunkowanych na preferowanie bliższych relacji pomiędzy państwami najczęściej wykorzystuje się specjalnie aranżowane mecze towarzyskie, co może mieć charakter oddolny kiedy to federacje sportowe stoją za organizacją spotkania, ale także bardziej odgórny kiedy rządy decydują o organizacji wymian sportowych (było tak np. podczas niektórych przejawów dyplomacji krykieterowej pomiędzy Indiami a Pakistanem). Mimo to wyniki meczów nie przyniosły szczególnie emocjonalnych reakcji. Zapewne w dużej mierze wiązało się to właśnie ze zwycięstwami kraju, który stawiany był w roli faworyta. Tymczasem porażka słabej piłkarsko Armenii nie zrobiła na Ormianach większego wrażenia. Pod tym względem, a także ze względu na popularność tego sportu w obu krajach, wybór piłki nożnej na swoisty nośnik kontaktów dyplomatycznych był jak najbardziej słuszny. W konkluzji trzeba stwierdzić ponadto, iż dyplomacja futbolowa nie zakończyła się sukcesem, dała jednak szansę na pewien przełom, który w innych okolicznościach mógłby nie zaistnieć.

Bibliografia

- „Dyplomacja futbolowa” na Kaukazie, 12.10.2009, Wirtualna Polska, <http://konflikty.wp.pl/kat,1020223,title,Dyplomacja-futbolowa-na-Kaukazie,wid,11584740,wiadomosc.html?ticaid=115447>, 22.07.2015.
- Bransten J., Rochtus D. (2010), *Special Report. The Turkish-Armenian Rapprochement*, „Middle East Critique”, vol. 19, nr 2.
- Demirdjian Z. S. A. (2010), *The Triangle of Trade in the Cradle of Civilization*, Xlibris, Bloomington.
- Elanchenny S., Maraşliyan N. (2012), *Breaking the Ice: The Role of Civil Society and Media in Turkey-Armenia Relations*, Global Political Trends Center, Istanbul.
- Football diplomacy*, 03.09.2009, The Economist, <http://www.economist.com/node/14380297>, 27.07.2015.
- Giragosian R. (2013), *Soft and Hard Security in the South Caucasus and Nagorno-Karabakh: A Euro-Atlantic Perspective*, w: *Europe's Next Avoidable War. Nagorno-Karabakh*, red. M. Kambecki Sargis Ghazaryan, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Gralik K., *Futbol na ołtarzu polityki*, 17.05.2012, TVP Info, <http://www.tvp.info/7396544/futbol-na-oltarzu-polityki>, 22.07.2015.
- Gunter M. M. (2011), *Armenian History and the Question of Genocide*, Palgrave Macmillan, New York.

- Hoffman Z. T. (2014), *Diaspora tours and place attachment: A unique configuration of emotion and location*, w: *Stories of Cosmopolitan Belonging. Emotion and Location*, red. H. Jones, E. Jackson, Routledge, London.
- Holding D. (2014), *Armenia with Nagorno Karabakh*, Bradt, Chalfont St Peter.
- Israyelyan A., *The Football Player Who Killed 'Football Diplomacy'*, 1.06.2015, „Foreign Policy Journal”, <http://www.foreignpolicyjournal.com/2015/06/01/the-football-player-who-killed-football-diplomacy/>, 27.07.2015.
- Johns A. L. (2014), *Introduction. Competeing in the Global Arena: Sport and Foreign Relations since 1945*, w: *Diplomatic Games. Sport, statecraft, and international relations since 1945*, red. H. L. Dichter, A. L. Johns, University Press of Kentucky, Lexington.
- Karczewski M. (2012), *Sport w stosunkach międzynarodowych. Wstęp do teorii*, „Refleksje”, wiosna 2012.
- MacLean G. (2014), *Abdullah Gul and the Making of New Turkey*, Oneworld Publications, London.
- Marchand L., Perrier G. (2015), *Turkey and the Armenian Ghost. On the Trail of the Genocide*, McGill-Queen's University Press, Montreal.
- Mirak-Weissbach M., *“Football Diplomacy”: Armenia-Turkey Rapprochement*, 7.09.20109, Global Search, <http://www.globalresearch.ca/football-diplomacy-armenia-turkey-rapprochement/15088>, 27.07.2015.
- Mkrтчyan T. (2011), *The Role of NGOs in Turkey-Armenia Rapprochement*, w: *Non-Traditional Security Threats and Regional Cooperation in the Southern Caucasus*, red. M. Aydin, IOS Press, Amsterdam.
- Murray S., Pigman G. A. (2014), *Mapping the relationship between international sport and diplomacy*, „Sport in Society”, vol. 17, no. 9.
- Nowe Wymiary Dyplomacji. Dyplomacja Publiczna Raport 2013–2014*, Rzeczpospolita Polska. Ministerstwo Spraw Zagranicznych.
- O sporcie i dyplomacji*, 27.10.2014, PKOl, http://www.olimpijski.pl/pl/aktualnosci_89/909,o-sporcie-i-dyplomacjio-sporcie-i-dyplomacji.html 6.03.2015.
- Öner S. (2013), *Continuities and Changes in Turkish Foreign and Security Policy in the Twenty-first Century and the EU*, w: *Debating Security in Turkey. Challenges and Changes in the Twenty-First Century*, red. E. Canan-Sokullu, Lexington Books, Lanham.
- Phillips D. L. (2012), *Diplomatic History: The Turkey-Armenia Protocols*, Columbia University Institute for the Study of Human Rights, New York.
- Relations between Turkey and Armenia, Republic of Turkey. Ministry of Foreign Affairs*, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-armenia.en.mfa>, 28.07.2015.
- Rowe D. (2011), *Global Media Sport. Flows, Forms and Futures*, Bloomsbury, London.
- Sandole D. J. D. (2010), *Peacebuilding. Preventing violent conflict in a complex world*, Polity, Cambridge.

- Saxena A. (2012), *The Sociology of Sport and Physical Education*, Sports Publications, New Delhi.
- Stosunki dwustronne Turcja-Armenia*, Stosunki Międzynarodowe, http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Turcja,stosunki_dwustronne,Armenia, 22.07.2015.
- Tait R., *Old foes Armenia and Turkey put faith in football diplomacy*, 5.09.2008, „The Guardian”, <http://www.theguardian.com/world/2008/sep/05/turkey.armenia>, 27.07.2015.
- Watson I., *Armenian leader in Turkey for 'soccer diplomacy'*, 14.10.2009, CNN, <http://edition.cnn.com/2009/WORLD/europe/10/14/turkey.armenia.soccer.diplomacy/>, 27.07.2015.
- Wnioski i rekomendacje*, PKOl, http://www.olimpijski.pl/Media/files/WNIOSKI_I_REKOMENDACJE_v2.pdf, 6.03.2015.

Attempts to normalize Armenian–Turkish bilateral relations in the 21st century

Summary

Political relations between Armenia and Turkey could be described as estranged. In the 21st century, politicians more eager to cooperate came to power in both countries, which made rapprochement conceivable. Sports diplomacy, which in this case was called football diplomacy, was employed to this end. The respective presidents of the two states: Serzh Sarkisyan and Abdullah Gül, used football games played within the FIFA World Cup 2010 qualifications to arrange meetings. The first meeting in particular was important, as it led to highly intensified diplomatic contacts between the states, which resulted in signing protocols leading to opening the border and establishing diplomatic relations. The aim of the article is to verify the hypothesis stating that in the case of the hostile attitudes of two states, the diplomatic use of sport may create opportunities for political rapprochement. However, sports diplomacy alone is not enough for such a political breakthrough. Additionally, an analysis concerning the adequacy of football as a form of sports diplomacy medium between Armenia and Turkey is undertaken.

Key words: football diplomacy, sports diplomacy, Armenian-Turkish relations